

TÜRK HALK ŞİİRİNDE ÖLÜM SONRASI DİLEKLER*

Yrd. Doç. Dr. Doğan KAYA

İnsanımızın, hayatın geçiş dönemleri olan doğum, evlenme ve ölüme karşı tavır takınması, tabii bir davranıştır. Her üç döneme ait temayüller ve hareket, tarzların çeşitli sosyolojik, psikolojik ve folklorik cepheleri vardır. Bu bakımdan her biri ayrı kategorilerde incelenmeye tabi tutulup değerlendirilebilir.

Biz, bu çalışmamızda insanımızın ölüm karşısındaki tavrı üzerinde duracak; onu Türk Halk Şiirinden tespit ettiğimiz örnekler çerçevesinde incelemeye çalışacağız.

İnsanların ölüme karşı ilgileri üç cephede kendisini gösterir. Ölüm öncesi, ölüm sırası ve ölüm sonrası. (1) Ölüm sonrası ile ilgili düşünceler genellikle dilekleri, arzuları kapsar.

Türk Halk Şiirinde ölüm sorası dilekleri, muhteva ve konu itibarıyla çeşitlilik gösterir. Elimizdeki mevcut malzemeden hareketle dilekleri, taşıdıkları özelliklere göre, şöyle bir gruplandırmaya tabi tutabiliriz:

A. Defin öncesi yapılması arzu edilen dilekler,

1. Vasiyet niteliğinde dilekler,

* KKTC'nin Başkenti Lefkoşa'da 7-10 Mayıs 1993 tarihleri arasında yapılan "Uluslararası Ahmet Yesevi ve Türk Halk Edebiyatı Semineri"nde tebliğ edilmiştir.

2. Cenazenin yıkanması ile ilgili dilekler,

3. Kefen ile ilgili dilekler,

4. Cenaze namazı ile ilgili dilekler,

5. Mezar ile ilgili dilekler,

a. Mezarın yeri ile ilgili dilekler,

b. Mezarın özelliği ile ilgili dilekler,

c. Mezarın kazılması ile ilgili dilekler,

d. Mezar taşı ile ilgili dilekler,

B. Defin sırasında yapılması istenilen dilekler,

C. Defin sonrası dilekler

Bu gruplandırma, elbetteki nihai bir gruplandırma değildir. malzemelerin çoğalmasıyla yeni maddelerin bu gruba ilave edileceğini veya maddeler üzerinde bazı değişikliklerin yapılabileceğini gözardı etmememiz gerekir.

İnsanların, sevdiklerinden ve yakınlarından, ölümlerinden sonra birşeyler talep etmesi gayet tabiidir. Arzuların çoğu sözle, bazan da yazı ile ifade edilir. Ayrıca bir âşîğin şiirinde, yahut mani ve türküde de buna benzer örnekler rastlarız. Bu örnekleri, yukarıdaki gruplandırmanın ışığı altında kaydetmek istiyoruz.

A. Defin Öncesi Yapılması Arzu Edilen Dilekler

1. Vasiyet Niteliğinde Dilekler

Ölen birinin ardından yapılan işler, ge-

lenekler çerçevesinde cereyan eder. Ölünün duyurulmasından, ölünün defnedilmesine, hatta defin sonrasına ait işlemler içinde tabii ki -şayet varsa- vasiyete de yer verilir. Vasiyet veya arzular, insan tabiatına bağlı olarak çeşitlilik gösterir. Meselâ, mirasın paylaşılması, intikamın alınması, birbiriyle ilişkide olmamak vs. gibi vasiyetler bunlardan bazılarıdır.

Şiirlerde de vasiyet niteliğinde sözlere rastlarız. Sözcüleri **Karacaoğlan** kendisini, sevgilisinin öldürmesini ve kanının onun eline kına olmasını arzu eder.

**Gel hele sevdiğim otur yanıma
Şiğa ak kolların dola boynuma
Öldür beni sok ellerin kanıma
Desinler ki kız ellerin kırmızı** (2)

Hasan Devranî (1928-1993) de candan dost bildiği saziyle dertleşir; ondan mezarının başında ağlamasını, çenesini de sarı teli ile bağlamasını ister.

**Sazım ben ölürsem başımda ağla
Sarı telin ile çenemi bağla
DEVRANÎ'ye hakkın gel helal eyle
Ben senin tadına doymadım sazım** (3)

Bir türküde de kefen biçilirken yârin çevresine sarılmak arzu edilir.

**Kurban olan yâr yeleşti biçene
Yazık olmuş yârsız ömrü geçene
Vasiyetim odur kefen biçene
Yarin çevresine saralar beni** (4)

Bir Ödemiş türküsünde de buna benzer bir duyguya rastlıyoruz.

**Çekin kıratımı nalbant nallasın
Kesilen kellemden kanım damlasın
Örtün mendilimle sinek konmasın**

**Koç gibi meydanlarda ölenlerdeniz
Devlet sayesinde gezenlerdeniz** (5)

Sevgilinin saçı veya çevresiyle gömülme düşüncesi bize Orta Asya Türk kültü-

ründe, ölünün yanına sevdiği eşyaların (ok, yay, kılıç, at vs.) konulması adetini hatırlattıyor.

Bir Afyonkarahisar türküsünde ise, vasiyet eden kadın namazının Ulucami avlusunda kılınmasını ve küçük kardeşinin kocasıyla evlendirilmesini arzu eder.

**Ulucami avlusunda namazımı kılsınlar
Gelinlik şamdanlarımı yan yana koysunlar
Benim küçük kardeşimi kocama versinler
Aman ebe canım ebe el vurma bana
Kader kismet böyle imiş ağlayan bana**

Posoflu Zülalî de bir şiirinde cenazesinin mezarlığa götürülürken, yapılmasını istediği bazı dileklerde bulunur. Bunları şöyle sıralayabiliriz: İman ve Kur'an ile, ruhunu beklemesi için canan ile, destan, saz, keman ve figan ile götürülmek.

**Ölür isem kabrime
Kur'an ile götürün
Beni seven tanrıma
İman ile götürün**

**Mezarda söylemeye
Hasbihal eylemeye
Ruhumu beklemeye
Canan ile götürün**

**Bu giden kimdir sorun
Dosta ihtişam kurun
Bir yandan oynayın gülün
Devran ile götürün**

**Kefenimi bağlayın
Yüreğimi dağlayın
Bazı bazı ağlayın
Figan ile götürün**

**Çağırın hemdemimi
Hemen bir ölen ben mi
Söylen şarkılarımı
Destan ile götürün**

**Cenazemi naz ile
Kaldırın avaz ile
ZULALÎ der saz ile
Keman ile götürün** (7)

2. Cenazenin Yıkınması İle İlgili Dilekler

Ölen birisinin kabre konulmadan önce yıkınması-Türk İslâm inancı ve geleneğinin önemli uygulamalarından biridir. Yapılan dualarla ölenin ruhunun temizlenmesi amaçlanırken, bedeninin temizlenmesi için de, yıkınması yoluna gidilir. Cenaze, cinsiyeti ne ise aynı cinsten biri veya birileri tarafından yıkanır. Ne var ki, bu durumu herkesçe bilindiği halde, kimi zaman kişi, cenazesinin, sevgilisi tarafından yıkanmasını ister.

Arzuhal sunayım gül yüzlü yare
Hocam arz eylesin halimi benim
Derdine düşeli oldum divane
Ölürsem yar yusun ölümü benim⁽⁸⁾

.....

İnce çektim süyümü
Yârim bilir huyumu
Teneşire çıkınca
Yarım koysun suyumu⁽⁹⁾

Bu dileklerin yanında, sevgilinin, kendisini gözyaşlarıyla yıkaması da arzu edilir.

Güzeller içinde ben seni seçtim
Aşkın şarabım elinden içtim
Öyle mestoldum ki kendimden geçtim

Turna gözlü sunam tek dileğim bu
Ölürsem gel beni gözyaşınla yu⁽¹⁰⁾

.....

Felek çakmağımı eyledi çengel
Ben yare giderken bırakmaz engel
Ölürsem sevdiğim üstüme sen gel
Gözün yaşı ile yu Leyla Leyla⁽¹¹⁾

Burada sevgilinin, ölenin arkasından çok gözyaşı dökmesi düşünülmele beraber, onun ağıtlar da söylemesi dileğini de gözardı etmememiz gerekir.

Yeri gelmişken Divan şairi Zâtî (1471-1546)'den tespit ettiğimiz bir beyiti de bu-

rada kaydetmek istiyoruz. Zâtî -biraz & mübalağalı ifadeyle- öldüğünde bedeninin "ab-ı yah" yani buzlu su ile yıkınmasını ister.

Ölince lutf idün ab-ı yah ile yun bedenüm
Sinemün sûzi ile tutuşa şayed
kefenüm⁽¹²⁾

3. Kefen ile ilgili dilekler

Yıkınan cenaze derhal kefenlenir. Kefen, bilindiği gibi 7-8 metre uzunluğunda beyaz bezden yapılır. En önemli özelliği dikilmemesidir. Her ne kadar durum böyle ise de, bazılarınca kefenin sevgili tarafından ağlaya ağlaya dikilmesi istenir. Söz-gelişi, bir bayatıda bunun güzel bir örneğine rastlıyoruz.

Tike tike
Kes bağrım tike tike
Men ölüm yâr ağlasın
Kefenim tike tike⁽¹³⁾

Bir manide de sevgilinin saçından bir telin kefene konulması arzu edilir. Buradaki düşünce de, ona ait bir nesne ile gömülmeekten başka birşey değildir.

Karanfil açlarda
Yaprağı seçilende
Kâkülünden bir tel var
Kefenim biçilende

4. Cenaze Namazı İle İlgili Dilekler

Cenaze için yapılan vazifelerden birisi de namazın kılınmasıdır. Namaz, ayakta ve dînen yetkili birisi tarafından kılınır. Bu, mutlaka bir erkektir. Ancak, **Karacaoğlan**'ın şiirindeki bir dörtlükte, bunun aksi bir durumla karşılaşılıyor. Elimizde, cenaze namazı ile ilgili dilek için, bir örnek bulunmaktadır. Bu örnekte Karacaoğlan, namazını, sevgilisinin kıldırmasını ister.

Karacaoğlan der ki sen de hemen ol
Hublara karşıda sen de tamam ol

**Ben ölürsem cenazeme imam ol
Kıl kara zülfüne hu Leyla Leyla⁽¹⁴⁾**

5. Mezar İle İlgili Dilekler

İnsan hayatının son menzili olan mezar, kişilerde en fazla etki bırakan, ruhlarının derinliklerini titreten, ama o ölçüde ibret veren bir makamdır. Bundan dolayıdır ki, geride kalanlar mezara gereken önemi verir, bakımını sağlar, onu kaybolduktan kurtarır. Kimi zaman mezarda yatacağı duyulan sevgi, ihtimamla yapılan mezar taşlarına yazılan, coşkun lirizmle terennüm edilen dilek ve dua dolu sözlerle dile getirilir. Mezara ve mezar taşına karşı ilginin fazla oluşu, tabiatıyla bu konudaki dileklerin de çokluğuna yol açmıştır. Nitekim ölüm sonrası dileklere ait en fazla söz mezar hakkında söylenmiştir. Tespit ettiğimiz örnekler göre biz bu dilekleri dört grupta topladık.

a. Mezarın Yeri İle İlgili Dilekler

Bu konuda elimizde beş örnek bulunmaktadır. Hepsinin ortak özelliği; mezarın yol üstüne kazılması dileğidir. Buradaki gaye; yoldan gelip geçenin fazla olması dolayısıyla, kendisinin onlar tarafından yad edilmesidir. Gelip geçenlerin içinde en çok sevgilinin olması arzu edilir. Söz gelişi **Âşık Ruhsatı**'nin düşüncesi bu yoldadır.

**Bu senin efkârın bu senin gamın
Dillerde söylenen hep senin namın
Ölürsem Fatma'nın yoluna gömün
Yad etsin Ruhsat'ın mezarı diye⁽¹⁵⁾**

Aynı dileği bir **Yozgat türküsünde** de görürüz.

**Yedi galeminden yazı yazarım
Aşım Yozgatlıdır gurbet gezerim
Çatağın Boğaz'a kazan mezarım
Yar gelip geçtikçe ziyaret etsin
Vay vay anam sürmelim⁽¹⁶⁾**

Bunun yanında, sevgilinin gelip geçmesiyle tekrar can bulmak murat edilir.

**Giderim giderim yolum yan gelir
Ah ettikçe ciğerimden kan gelir
Kazın mezarımı yolun üstüne
Yâr gelip geçtikçe bana can gelir⁽¹⁷⁾**

Mezarın yol üstünde olması dileği farklı türkülerde de karşımıza çıkar. Yine uzunhava tarzında söylenmiş bu ezgilerde şöyle ifadelerle rastlarız:

**Mezarımı yol üstüne kazsınlar
Sevdiğimi baş ucuma yazsınlar
Gelip giden yolcuya
Burda garip öldü desinler**

.....

**Mezarımı yol üstüne kazsınlar
Takdirimi baş ucuma yazsınlar
Ben de bu dünyada gün görmedim
Dostlar ahretimi mamur kılsınlar**

b. Mezarın Özelliği İle İlgili Dilekler

Bu Konuda söylenmiş dilekler, mezarın derin yahut yüce olmasının yanında, üstünün açık olması şeklindedir.

Mahallî, sanatçı Baki YURTSEVER'in plağa okuduğu bir uzun havada, mezarın derinde olması ve su ile serinletilmesi istenir.

**Mezarımı derin edin
Su serpin serin edin
Bu dünyada murat almadım
Ahretimi mamur edin**

Mezara su dökülmesi,*Müslüman toplumlarda olduğu gibi Hristiyan toplumlarda da gelenek olarak vardır. Mezara çiçek veya ağaç dikilmesini, mezarlığın yeşil olmasını dilemek yüce bir duygudur. Ancak örnekte gördüğümüz derin gömülme isteği, bir sitemden mi kaynaklanıyor, kişi kendisini acındırmaya mı çalışıyor, bu meçhulümüz bir konu. Çünkü, halkı-

mızın kullandığı "derin gidesice", "Mezarı derin kazılacağı" gibi beddualar var. Hal böyleyken, olumsuz bir düşünceyi kabul lenmeyi, izaha muhtaç bir problem olarak görüyoruz.

Bir başka dilek ise; biraz önce de ifade ettiğimiz gibi mezarın yüce yapılması yönündedir. "Buradan bir atlı geçti" diye başlayan bir uzunhavadan aldığımız örnekte coşkun bir lirizmle karşılaşıyoruz. Burada bir anne (veya baba), öldükten sonra bile çocuklarına olan şefkatinin devamını istiyor.

**Her gelene
Kurbanım her gelene
Mezarımı yüce yapın
Yavrularım gele gölgelene**

c. Mezarın Kazılması İle İlgili Dilekler

Defin öncesi dilekler içinde, mezarın kazılması hususunda da birtakım dileklerde bulunulup, Tespit ettiğimiz iki örnekte, mezarın sevilen kişi veya nesnelere tarafından kazılması arzulanır. Sözelgesi bir türküde mezarın altın gümüş kazma ile kızlar tarafından kazılması istenir.

**Ezme ile süzme ile lo lo
Yâr bulunmaz gezme ile lo lo
Mezarımı kızlar kazsın lo lo
Altın gümüş kazma ile lo lo**

Âşık Devranî de çok sevdiği sazına kişilik vererek, mezarını onun kazmasını ister.

**Hoca gelip cenazemi yumadan
Komşularım tenişire komadan
Devranî der namazımı kılmadan
Eğlen mezarımı eş de öyle git** (18)

d. Mezar Taşı İle İlgili Dilekler

Bu konuda Karacaoğlan, Ruhsatî ve İsmetî'den örnekler vermek istiyoruz.

Karacaoğlan sevgiliyle şöyleşirken,

ondan önce ölürse, mezarına dört taş dikmesini söyler.

**Karac'oğlan bir gül ekdim biterse
Çıgırışır dalında bülbül öterse
Benim vadem senden evvel biterse
Dört taş diktir mezarıma kırmızı** (19)

XIX. Yüzyılın önde gelen âşıklarından Deliktaşlı Ruhsatî (1835-1911) de mezarının kaybolacağı endişesiyle, mezarına belli bir taş dikilmesini ister.

**Ruhsatî Azrail gezer kastıma
Hakkım helal olsun eşim dostuma
Belli bir taş dikin başım üstüne
Birgün devir döner belirsiz olur** (20)

Günümüz âşıklarından İsmetî (doğumu: 1934) "Mezar Taşı" adlı şiirinde sağ kalanlardan şöyle isteklerde bulunur:

**Burasını yazın mezar taşıma
Çok dolanıp gezdim yollarınızdan
Derince eşip de dikin başıma
Toprağım su ister ellerinizden**

**Çile çeke çeke ferim kalmadı
Aylığım yıllığım kârım kalmadı
İftas ettim elde varım kalmadı
Bir deste bekliyor güllerinizden**

**Şimdi İSMET NAMLI burada yatar
Derdini eritip toprağa katar
Kalbim ayak sesi duydukça atar
Birşeyler bekliyor dillerinizden** (21)

B. Derin Sırasında Yapılması İstenilen Dilekler

Elimizdeki üç örnekte sevgiliyle yahut ona ait bir nesne ile gömülme arzusu, ortak özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözelgesi bir **Tokat türküsünde** dar bir mezarda sevgili ile birlikte olmak arzu edilir.

**Boynundaki boncuklar
Nazaradır nazara
İkimizi koysunlar
Senin ile mezara** (22)

Bunun benzer bir örneğini, **Gemerek Eğerci Kasabasında** söylenen bir kına türküsünde de görürüz.

Anamı anamı benim anamı
Çarşamba gecesi yakın kınamı
Öldürseler nikâh kıyan imamı

Yanyana koysunlar öldüğüm zaman
Başbaşa çatsınlar kaldığım zaman (23)

Yine bir türkümüzde, sevgiliye ait bir nesneyle birlikte defnedilmek istenilmiştir.

Karşıdan geliyor ceylanın ucu
Melek mi kesildin canımın içi
Koynunda saklarım verdiğin saç
Belki cenazeme ilâzım olur (24)

C. Defin Sonrası Dilekler

Defin sonrasına ait dilekler genellikle, sevgilinin mezarı ziyaret etmesi üzerine yoğunlaşmıştır. Sözgelisi, biraz önce sözünü ettiğimiz **Âşık Ruhsatî**, sevgilisinin, bir çiçekle mezarını ziyaret etmesini ister.

Her nereden baksam nazarıma gel
Gam dükkânı açtım pazarıma gel
Ölürsem ziyaret mezarıma gel
Başıma bir çiçek yâdigâr eyle (25)

Yüzyılımızın önemli şairlerinden **Şavşatlı Deryamî** (1926-1987) de mezarını, sevgilisinin ziyaret etmesini ve baş taşında dönmesini diler.

Kalsın bülbülün başında
DERYAM kendi ateşinde
Mezarımın baş taşında
Dönesin cana dönesin (26)

Bu düşünce bize, İslâmiyetten önce, Orta Asya'da yaşayan çeşitli Türk kavim-lerindeki bir geleneği hatırlatıyor. Türkler, bir ölü olduğu vakit, atlarına binip ölünün etrafında yedi defa dönerdi.

Bir manide rastladığımız dilek de yine bu konu ile ilgilidir. Engin duygu ve hayal

yüceliğiyle örülmüş bu dilekte, mezarda yatan tarafından sevgilinin kokusunun alınması arzu edilir.

Tabakta portakalsın
Sözümüz burda kalsın
Yıldı bir kabrime gel
Mezarım kokun alsın (27)

Türk Halk Şiirindeki dileklerin çoğu sevgiliye ilgilidir. Sevgiliye olan düşkünlük, ona doymamak yahut onunla birlikte olamamak sebebiyle, dilekler bu konuda yoğunlaşmıştır. Vuslata erememe düşüncesinden dolayı sayısız sözler söylenmiştir. Biz, yeri gelmişken, bunlardan birkaçından söz etmek istiyoruz.

Bir manide vuslata erme arzusunu, sevgililerin vurularak kanlarının karışmasını istemek şeklinde görürüz.

Sevdaluk ede ede
Çıkacak canlarımız
Vursalar ikimizi
Karışsa kanlarımız (28)

XIX. yüzyılın güçlü şairlerinden **Devlilî Seyranî** de ölüm sorasında vuslatı düşlerken ince hayale başvurur.

Bir üstada olsam çıkar
Bir olurdu yakın irak
Kemiğim yapsalar tarak
Yâr zülfünün tellerine (29)

İnsanın, kemiği ile tarak yapılması yoluyla vuslatı düşünmesi imkânsız olmakla birlik, yüce bir duygudur. Seyranî'nin bu düşüncesi ile, divan şairi **Fuzulî** (1480-1556)'nin toprağı ile testi yapılmasını istemesi arasında hiç bir fark yoktur. Fuzulî, hatırlanacağı üzere diyordu ki:

Dest-bûsu arzusuyla ölürsem düstlar
Kûze eylen toprağım sunun anılayâresu

Gerek Fuzulî gerekse Seyranî'nin duygu ve dileklerindeki bu yakınlaşma, divan ve halk şiirinin benzerliği ve müşterekliği

hususunda güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Ölümlerle ilgili uygulamalar, dünyanın çeşitli ülkelerinde farklı farklıdır. Bu, Türk sosyal hayatında, tarih boyunca, bağlı buldukları dinlerin de etkisiyle, değişik yapıda tezahür eder. Birisinin ölümü üzerine kurbanlar kesmek, atlarla etrafında yedi kere dönmek, ölünün arkasından ağtılar söylemek, ölüyü gömerken yanına at, silah gibi sevdiği nesnelere koymak aklımıza gelen ilk örneklerdendir. Tabiatıyla, İslâmîyetin kabulü ile, insanların ölüm karşısında takındığı tavırlarda değişiklik olmuştur. Ölünün namazının kılınması, İslâmî akide ile defnedilmesi, ardından Kur'an okunması, ölünün kırkının sayılması gibi...

Bu küçük çalışmamızda, Türk Halk Şiirinde rastladığımız vasiyet ve dilekleri incelemeye çalıştık. Mevcut örneklerimize göre tespit ettiğimiz dilekleri de, özelliklerine göre gruplandırdık. Dilekerin çoğu yapılabilmemesi mümkün olan dileklerdir. Ancak Türk inanç ve geleneğine ters düşen, gerçekleşmesi mümkün olmayan dileklere de rastalmaktayız. Sözgeliliği, cenazenin farkla cinsten biri tarafından yıkanması dileği, kefenin dikilmesi, cenaze namazını sevgilinin kıldırması, mezarı sazın kazması dileği bunlardan bazılarıdır. Daha çocukluktan başlayan, hayat boyu devam eden arzular ömrün nihayetinde farklı bir boyutta tezahür eder. Bu farklılık da daha ziyade maddî isteklerden öte, son arzu niteliğinde olup sevilme ve yad edilmek niteliğinde kendisini gösterir.

NOTLAR

1. Geniş bilgi için bkz.: Prof. Dr. Sedat Veyis ÖRNEK, Anadolu Folklorunda Ölüm, Ankara 1979.
2. Sadettin Nüzhet ERGUN, Karacaoğlan Hayatı ve Şiirleri, İstanbul 1963, s. 340.

3. Âşık Hasan Devranî, Yırtık Baba, Ankara 1991, s. 109.
4. Tarık ORHAN, Divriği Türküleri, Türk Folklor Araştırmaları, C. VI, s. 136, Kasım 1960.
5. Mehmet ÖZBEK, Folklor ve Türkülerimiz, İstanbul 1981, s. 374.
6. Mehmet ÖZBEK, a.g.e., s. 313.
7. Dr. Ensar ASLAN, Doğu Anadolu Saz Şairleri, Erzurum 1978, s. 97.
8. İbrahim ASLANOĞLU, Âşık Veli, Hayatı-Kişiliği-Değişleri, Ankara 1984, s. 46.
9. Kaynak şahıs: Şeref BOYRAZ, Tat Köyü (Yıldızeli-Sivas).
10. M. Halit BAYRI, Âşık ÖZGEEVREN, Türk Folkloru Araştırmaları, C.V., s. 107, Haziran 1958, s. 1715.
11. TRT Repertuarı, Orta Anadolu Türküsü.
12. Ali Nihat TARLAN, Zati Divanı, C. II, İstanbul.
13. Doğan KAYA, Bayatlar, Sivas Folkloru, C. II, s. 176, Ağustos 1992, s. 28.
14. Sadettin Nüzhet ERGUN, Karacaoğlan Hayatı ve Şiirleri, s. 340. Eflatun Cem GÜNEY-Çetin Eflatun GÜNEY, Ruhsatî Hayatı ve Şiirleri, İstanbul, 1963, s. 52.
16. Mustafa USLU, Yozgat Sürmelisi, Erciyes C. XV, s. 176, Ağustos 1992, s. 28.
17. TRT Repertuarı, Orta Anadolu'dan Uzunhava.
18. Âşık Hasan Devranî, Yırtık Baba, s. 81.
19. Sadettin Nüzhet ERGUN, Karacaoğlan Hayatı ve Şiirleri, s. 340.
20. Kadri ÖZALÇIN, Deliktaşlı Ruhsatî, Sivas 1936, s. 16.
21. Doğan KAYA, Âşık İsmetî, Sivas 1984, s. 34.
22. Mahmut R. GAZİMHAL, Tokat Türkülerinden, Türk Folklor Araştırmaları, C. III, s. 68, Mart 1955.
23. Bülent ŞAHİN, Eğerci Kasabası Folkloru, Basılmamış Lisans Tezi, Sivas 1992, s. 12.
24. Mehmet ÖZBEK, Folklor ve Türkülerimiz, s. 135.
25. Eflatun Cem GÜNEY-Çetin Eflatun GÜNEY, Ruhsatî Hayatı ve Şiirleri s. 46.
26. Halil AÇIKGÖZ, Âşık Deryamî, Hayatı ve Şiirleri, İstanbul 1987, s. 12.
27. Sami AKALIN, Türk Manileri, C. II, İstanbul 1972, s. 414.
28. Ahmet KÖKLÜGİLLER, Karadenizden Maniler, Türk Folklor Araştırmaları, C. XVIII-XIX, s. 349, Ağustos 1978.